

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ПІДХОДИ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ¹

У національному науковому дискурсі, що аналізує трансформації й переформатування державних інститутів під впливом глобальних процесів і перманентного нарощення загроз та ризиків сталому розвитку, важливе місце може посісти колективна монографія “Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування”, підготовлена науковцями Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України. Ця монографія презентує цілісне авторське бачення окремих концептуальних та інституційних аспектів функціонування державних систем у середовищі зростаючої невизначеності й турбулентності. Маємо визнати, що це наукове видання привертає увагу завдяки високій науковій культурі авторського колективу, який послідовно розвиває важливі напрями досліджень у сфері державної соціальної політики в умовах полікриз.

Представлене дослідження є важливою частиною сучасного дискурсу у площині забезпечення адаптивності національних інститутів та їхньої здатності реагувати на комплексну й динамічну природу ризиків і загроз, які формують середовище функціонування України як державного утворення.

У монографії подано аналіз проблем, пов’язаних зі зміною сучасних умов функціонування державних інститутів: трансформацією інституційних моделей, демографічними та міграційними процесами, цифровими й економічними зрушеннями, а також еволюцією соціальних послуг в умовах полікризи та постійного нарощення воєнно-індукованих загроз сталому розвитку. Актуальність роботи зумовлена нагальною необхідністю наукового осмислення й розкриття того, як сучасні критично-деструктивні глобальні й національні чинники впливають на адаптивність державних механізмів та їхню здатність забезпечувати стійкість у кризових умовах.

Автори справедливо наголошують, що соціальна політика в Україні повинна бути орієнтованою не лише на пом’якшення негативних наслідків кризових явищ, а насамперед на формування соціальної резиліентності як здатності адаптуватися, відновлюватися та трансформуватися під впливом зовнішніх шоків навіть у ресурсних обмеженнях. І це репрезентоване й обґрунтоване дослідниками положення є наскрізною ідеєю монографії та багато в чому визначає її теоретичну і практичну значущість.

¹ Рецензія на монографію: Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування: кол. моногр. / О.В. Макарова, В.М. Новіков, С.А. Романюк, І.Я. Чугунов, Л.С. Лісогор, Н.М. Шелудько, Г.В. Герасименко, І.М. Новак, І.В. Герасименко, С.В. Іващенко, О.М. Макаренко, Т.В. Шевкун. Київ: Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи Національної академії наук України, 2025.

Структура монографії є логічною, виваженою й послідовною, складається з п'яти взаємопов'язаних розділів. Так, у першому розділі запропоновано ґрунтовний аналіз інституційної теорії (від класичних підходів до сучасних концепцій інституціональних змін). На цій основі й сформульовано авторський підхід до інституціоналізації соціальної політики в Україні як процесу формування (переформатування) та розвитку соціальних інститутів і програм, що забезпечують узгодження суспільних інтересів, стійкість системи й ефективне функціонування механізмів соціального регулювання.

Другий розділ присвячено трансформації інституційних моделей сталості соціальної інфраструктури у кризових умовах. У ньому проаналізовано основні проблеми системи освіти, охорони здоров'я, професійної підготовки та соціальних послуг, запропоновано підходи до підвищення їхніх адаптивності й витривалості до зовнішніх шоків.

У третьому розділі детально проаналізовано перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення, що сьогодні є одним з головних напрямів модернізації системи соціального захисту в державі. Автори не лише фіксують наявні інституційні дисбаланси у пенсійній системі України, але й пропонують аргументовані, методологічно виважені підходи до формування другого накопичувального рівня. Подані розробки ґрунтуються на реалістичній оцінці демографічної динаміки, економічних ризиків, фіскальних обмежень і наслідків воєнних шоків, що й забезпечує їхню високу прикладну цінність. Запропоновані моделі та аналітичні висновки можуть бути безпосередньо використані суб'єктами управління при ухваленні рішень, розробці нормативно-правового забезпечення й проєктуванні довгострокових механізмів пенсійної політики. Це робить третій розділ одним з найбільш практично орієнтованих і концептуально завершених.

У четвертому розділі представлено розгорнуту авторську модель фінансового механізму системи соціального захисту, що розглядається у контексті динамічних викликів полікризи. Автори здійснюють комплексний аналіз чинних фінансових потоків, інструментів і процедур, що формують сучасну архітектуру соціальної підтримки, та, відповідно, пропонують концептуально узгоджену структуру її фінансового забезпечення. Особливу увагу приділено визначенню головних параметрів і методологічних критеріїв оцінювання ефективності фінансових інструментів, включно з їхньою адресністю, результативністю, чутливістю до кризових впливів і здатністю формувати стійкі ресурси соціальної допомоги. Авторський підхід охоплює не лише опис наявних диспропорцій, але й містить низку рішень щодо оптимізації фінансових потоків, модернізації механізмів надання підтримки й підвищення їхньої резилієнтності. У розділі також запропоновано концептуальні орієнтири, які слід врахувати при удосконаленні бюджетної політики, нормативно-правового регулювання та формування інтегрованих механізмів соціального трансферного забезпечення. У цілому цей розділ вирізняється глибиною аналітики, чіткістю структурування та високим рівнем практичної значущості для суб'єктів державного управління.

Подальший аналіз у монографії присвячено дослідженню ролі міжнародної допомоги як інструменту соціальних інвестицій. Авторами визнано й підкреслено вагоме

значення партнерства з міжнародними організаціями у сфері підтримки соціальної сфери, модернізації соціальної інфраструктури та посилення національної стійкості.

Попри амбітність заявленої теми, варто наголосити на певній стратегічній незавершеності роботи. Зокрема напрацювання, представлені у розділах монографії, мають неоднакову глибину опрацювання та, відповідно, не дозволяють сформувати інтегровану рамкову модель самої сучасної національної політики з чітко визначеними стратегічними цілями, індикаторами результативності, механізмами реалізації дії та інструментами оцінювання результативності. Представлений матеріал зосереджений переважно на окремих концептуальних, інституційних і секторальних соціальних аспектах та соціоекономічних сегментах, що надає дослідженню фрагментарного характеру й визначає певні межі його предметної сфокусованості.

Зазначене потребувало б окремого синтезуючого розділу, в якому було б інкорпоровано та інтегровано результати напрацювань для побудови єдиного формату моделі національної політики. Крім того, у монографії не розглядається повний спектр глобальних ризиків і загроз, які визначаються міжнародними організаціями (ООН, OECD, WEF), що й зумовлює формування та репрезентацію галузевої селективності аналізу й обмежує панораму глобальних факторів охоплення проблематики межами предметного поля – соціальної політики в Україні. Проте у науковій праці враховано та відображено найважливіші глобальні виклики, які є релевантними сучасній соціальній політиці: демографічні зміни, міграційні процеси, пандемічні ризики, цифровізація, трансформація ринку праці та кризові явища у сфері охорони здоров'я. Водночас така концентрація на окремих сегментах не знижує наукової цінності роботи, а окреслює перспективні напрями її подальшого розвитку, дозволяє розглядати монографію як важливий науковий підхід до концептуалізації елементів державної політики та своєрідну методологічну основу для подальшого розширення й поглиблення стратегічних досліджень у цій площині.

Наукова новизна монографії полягає у концептуалізації окремих підходів до аналізу інституційних змін, акцентуванні на механізмах адаптації державних систем до зовнішніх викликів, а також у представленні моделей (зокрема щодо розвитку накопичувальної пенсійної системи та соціальних інвестицій), що можуть слугувати інтелектуальною основою для подальших стратегічних досліджень. Ця наукова новизна становить вагомий внесок у сучасний національний дискурс інституційних змін.

Практична значущість наукового видання визначається тим, що його матеріали, інструментальні розробки, модельні рішення й обґрунтування можна використати для аналітичного супроводу державних рішень, формування підходів до модернізації окремих компонентів державної політики та розроблення методологічних засад інституційних трансформацій у соціальній сфері.

Таким чином, наукове видання є вагомим внеском у розвиток сучасної соціально-економічної науки та практики державного управління. Воно формує наукове підґрунтя для подальшого стратегічного планування політики реагування на глобальні виклики та заслуговує на широке використання у дослідницькій, освітній й управлінській діяльності. Тому авторські напрацювання, репрезентовані у колективній монографії, становлять інтелектуально вагомий елемент сучасних досліджень державної соціаль-

ної політики та можуть бути використаними як методологічна підтримка при формуванні аналітичних і проєктних рішень на національному рівні.

Коллективна монографія “Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування” є помітним внеском у розвиток сучасних досліджень державної соціальної політики. Попри окреслені методологічні та предметні обмеження, робота формує стійке теоретичне й концептуальне підґрунтя для подальшого наукового опрацювання проблематики та може бути використана як аналітичний ресурс у процесі розроблення й удосконалення державних рішень у складних умовах полікризи. Авторський колектив демонструє високий рівень наукової культури, відповідальності й послідовності у дослідженні складних аспектів функціонування державних систем, що заслуговує на щирі професійну повагу й визнання.

В.В. Микитенко,

*д-р екон. наук, проф., Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник відділу просторового розвитку та якості життя,
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України,
бул. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна,
email: vmikitenko@ukr.net,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8212-9777>,
Web of Science Researcher ID: AAR-5098-2021*

V.V. Mykytenko,

*Dr. of Econ. Sci., Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Chief Research Fellow at the Department of Spatial Development and Quality of Life,
Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine,
60, Tarasa Shevchenka Blvd, Kyiv, 01032, Ukraine,
email: vmikitenko@ukr.net,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8212-9777>,
Web of Science Researcher ID: AAR-5098-2021*